

Milan
RAKOVAC

KULTURA OPSTANKA

Kada sam pisao roman o fojbama, "Sliparija" – odlične kritike, nikakav odraz u javnosti - prekapajući po arhivima, nisam se mogao načuditi napose zvjerskoj "poetičnosti" ratničkih pjesama u našoj lokalnoj izvedbi: "Per i S'ciavi e comunisti, bote in quantita", za Šćave i komuniste batina u izobilju – tako su domaći fašisti preradili jedan stih svoje himnične "Giovinezze". Pjevali su još; "bim-bum-bam, bombe a man, carezze del' pugnai", ručne bombe i milovanje bodežom!!!

Partizani su im uzvraćali; "a na grobu izdajica i fašista, gradit ćemo nova sela i gradove"!!!

Pitam se danas, pitamo se Istrani (Istrijani, Istriani), u svojoj "poliglotskoj zavjeri" (sjajna replika iz drame Biljane Srbljanović), kako izaći iz vlastitog povijesnog zatočeništva.

Istra je čarobna, mistična, metafizična, čak prije otok nego poluotok, odrezana (i danas!) od Terra fermae masivom Učke i Čićarije, i taj otočni poluotok mamio je još homerske Grke, sam njen naziv dolazi od starogrčkoga naziva za Dunav – Ister, jer se vjerovalo da se Dunav ovdje ulijeva u more, po njemu će kanda i argonauti doploviti do Istre. Epulonovi Histri rasporit će vlastite trbuhe da ih Rimljani žive ne pohvataju... Rimljani će podići Pulu a zatim ju sažgati kad ustane protiv Cezara, zatim će se uzjamano istrebljivati pulske plemićke kuće, pa će Genovesi razarati grad nakon što ga je osvojila Venecija. Istru će potom u dva stoljeća posve depopulirati serija od tridesetak epidemija kuge i kolere. Venecija će ju kroz XVI. stoljeće naseliti novim ljudima sa svojih posjeda u Dalmaciji, Albaniji, Grčkoj, Venetu, Furlaniji, Karniji; kao što će uz naseljavanje dominantnih Slavena, u stalnome sukobu sa romanskim gradom, bitne povijesne, kulturalne, etničke tragove ostaviti vladavina Franaka, bizantskoga Ogleja (Aquila), provale sarcenskih gusara, đenoveških ratnih flota, senjskih uskoka,.. kao i tradicijska briganterija, do-

bro ustrojena kombinacija balkanskog hajduštva i talijanske mafije– Napoleonova vlast pokušat će to istrijebiti, uzalud povješavši sedamdesetak ljudi na cesti Trst-Pula koja će potrajati zapravo sve do konca Drugog svjetskog rata.

Najstrašniji rat ikad vođen na tlu Istre, Uskočki rat, trajat će skoro dva desetljeća početkom XVII. stoljeća. U Uskočkom ratu uzajamno se istrijebljuju Kraljevci (pod Austrijom) i Benečani (pod Venecijom) – Slaveni i Romani, često bliski rod, u obje vojske - otimaju jedni drugima stoku, otimaju za otkupninu cijela sela, pale žita i vinograde... Taj će rat ostaviti trajne posljedice na Istarsku kolektivnu memoriju i psihologiju, obilježene napose zatvorenošću, sumnjičavošću, nevjericom, uzdržanošću, trpljenjem i strpljenjem; kao i posve nasuprotnom srdačnošću (Prospero Petronio piše poslije Uskočkog rata kako Istrani vole ugostiti i opiti namjernika, uz ples i pjesmu; kao i buntovnošću, počam od municipalnih građanskih borbi sa klerom, ranopatarenskim herezama, glagoljaškom puntarskom vertikalom, najjužnijim europskim protestantskim izbojem, pa i rečenim višestoljetnim hajduštvom...

I kada patetično Ottocento nahrupi amo sa nacionalnim stjegovima i himničkim fanfaronadama; ta i takva Istra i Istrijani, u svojoj idiličnoj arkadiji brzi na kosiru i kuburi, počinju se tući po *oštarijan samo zat ča bi, vržmo u Taru eli Višnjaju, niki zakanta njegov kanat, njegov a ne moj!*

I tako od 1848. do 1954. (Memorandum o suglasnosti, kojim prestaje postojati STT, Zonu A dobiva Italija, Zonu B – Jugoslavija), ali taj se heredes žilavo održava i danas, kada u sovit “pada granica” ponovno pupaju pogranični nacionalizmi, pjevaju se stare pjesme, otvaraju stare rane – sve u ime europskog jedinstva!

Naveo bih ovdje tri čovjeka, koji nas od tada do danas pokušavaju uozbiljiti; Nicolo Tommaseo (Hrvat rodnom, Tomašić, Talijan ali i Hrvat kulturom; zbirka hrvatskih pjesama “Iskrice” 1848.) sa prijedlozima poput “konfederacije slobodnih jadranskih republika”, Angelo Vivante (Židov, talijanske kulture) 1912. knjigom “Jadranski iredentizam”; Fulvio Tomizza (hrvatskog korijenja, Talijan kulturom, zapravo samo Istranin), 1977. romanom “Bolji život”.

Ali Tommasea ne vole baš previše ni Austrija (koja ga hapsi) ni Italija, ni njegova rodna Hrvatska; Vivante izaziva bijes i mržnju svojih iredentističkih sunarodnjaka - razlog i pol da ga objave Hrvati i Slovenci, ali njegovu sam knjigu preveo i objavljena je u nas okruglo devedeset godina (!!!) nakon izvornika ! Preveo sam i Tomizzu, ali kao što je među svojim Talijanima bio napadan kao izdaji-

ca, isto sam i ja zbog prijevoda “Boljeg života” doživio kod svojih Hrvata.

Sada, dakle, kada svi “postajemo Europljani”, moramo se suočiti, znanstveno u prvome redu, sa vlastitom prošlošću; i samo iz tog suočenja dolazi iskupljenje, iz iskupljenja oprost, pa i zaborav; i na koncu ona Tommase-ova žuđena *convivenza dei popoli*, suživot naroda.

Licitacije brojevima izbjeglica, ubijenih, prognanih, spaljenih sela i inih zlodjela prate nas već cijelo stoljeće; u arhivima posve sigurno postoje najpreciznije brojke, ali njih, o rečenim zlodjelima, ni jedna ni druga strana nikada nisu objavile. Dakako, jer lakše je manipulirati historijom ako su brojke približne; primjerice, ozbiljni historičari (sa obje strane) procjenjuju da je infojbirano između 3.000 i 5.000 ljudi, ali kako potpuna istraga nikad nije učinjena (naročito na našoj strani), te se brojke uspinju do čak 16.000 ljudi – a to su ukupni talijanski gubici u minulom ratu na tlu Jugoslavije. Sa naše je strane poginulo (smaknuto, skončalo u logoru), procjenjuje se, nekih 12.000 Istrana (od čega oko 5.000 boraca), ali se kalkulira i sa njih 40.000!

No, ni točne brojke nisu dovoljne za povijesni oprost, osobito ne kada se neprekidno manipulira sa historijom; kao što se ovdje čini od 1848. do danas! Sa obje strane Soče!

I stoga, zbog što jasnijeg uvida u dubine romansko-slavenskog raskola (1848. – 1947.; uz zamjetan udio Austrije do 1918 - ali i austrijskih ljudi u redovima Wermachta 1943-1945!), zbog rečene povijesne istine i uvida u strahotnost mržnji i izobličenja ratničkog “viteštva”, donosim ovdje izvratke iz istarskog, talijanskog i hrvatskog tiska, iz ratnog i poratnoga doba, jer osim razumljivih emocija, već i same činjenice, uzimajući ih, eto, bez sumnjičenja, dovoljne su da bi se shvatilo kakva su zvjerstva uzajamno počinjena samo od rujna 1943. do konca svibnja 1945. godine. Krajnje pristrano interpretirane činjenice (premda same po sebi dovoljno strahotne) iz dvaju nepomirljivih tabora, u rečenome razdoblju od godinu i pol dana, koncentrat su historijskog, ponajprije međunacionalnog, sraza.

Evo izvadaka iz talijanskih medija:

“Jedinica narednika Arnalda Harzaricha istražila je tridesetak jama na području Istre između listopada 1943. i veljače 1945. i izvadila mrtva trupla ukupno dvjestosedaamnaest ljudi, od čega je utvrđeno da su njih stošesnaest bili vojnici...

Jedinice Savezničke vojne uprave (koja je do rujna 1947. i stupanja na snagu mirovnog sporazuma sa Italijom upravljala Zonom A bivše Julijske krajine...) i spele-

olozi Komiteta za vađenje umorenih iz jama oko Trsta, od studenog 1945. do svibnja 1951. godine pronašle su u pedesetak jama četrstošezdeset i četiri trupla, od čega je utvrđen broj od dvjesto četrdeset i sedam vojnika...

Četiri tragična tjedna u Pazinu (cijeli rujan 1943. NOP vlada Istrom i proglašava odcjepljenje od Italije i sjedinjenje sa Hrvatskom - op. M.R.), vojska odrpanaca ulazi u grad, razbijaju trgovine, čine neumoljiva nasilja i proganjanja Talijana, to je teška lekcija...

Poreč udaren u srce od slavokomunističkih zvijeri oplakuje svoje najbolje sinove...

Trupla trideset istarskih mučenika otkrivena u jami kod Barbana...

Ta užasna ideja izmišljena od Židova, prihvaćena od plavočkih i mlitavih Slavena, ostvarena od Tatara četvrtasta lica...

Običaj bacanja ljudi u jame, prema svjedočenjima, počeli su Nijemci oslobađajući se uhvaćenih partizana, običaj su poslije preuzeli partizani oslobađajući se Nijemaca i fašista...

Za dvadesetak dana oni su nanijeli neopisive patnje i stradanja Talijanima, teža od onih što su ih isti istarski Slaveni pretrpjeli od fašizma u dvadeset godina...

Zatvorenici su, prije smrti, bili izloženi izvjesnome suđenju. Takozvani Narodni sudovi osuđivali su, ali i oslobađali, oslobađali bi samo poneke Talijane koji nisu bili odavde. Tko je došao iz drugih dijelova Italije, bio bi oslobođen, makar bio i najokorjeliji fašist.

U onih šest tjedana nastojalo se prije svega narušiti, slomiti, iskriviti talijansku narav Trsta. U deportacijama i bacanju u jame slijedilo se denacionalizatorsku direktivu.

Saveznička Vojna uprava utvrdila je da je u 42 dana iz Trsta odvedeno 2.600 osoba, iz Gorice 1600, iz Pule 950.

Da bi se uklonilo Talijane koji su posebno smetali Titu i njegovim janjičarima, zbog njihove duboke privrženosti domovini ili zbog njihovog dubokog antikomunizma, odmah se pristupilo bacanju u jame.

Trst još jednom očekuje od vas spas, dok se balkanske horde primiču našim brežuljcima,... sjećanja na Gabriele D'Annunzija i Mussolinijevo ime unose danas duh u atmosferi žrtvovanja, junaštva i posvećenja domovini svih onih najviših odlika naše rase"...

Evo i suda tršćanskog nadbiskupa Antonija Santina, Rovinjca rodom:

"Fenomen jama, koji se tumači eksplozijom mržnje nakon agresije fašista, a zatim Nijemaca, pogodio je Talijane svih političkih usmjerenja, i poput svake razularene pojave nasilnih strasti, nabujao je u potpuno zvjerstvo.

Ovaj izljev nije djelo slavenskog naroda, nego nasilnih slavenskih grupa”...

Davno prije rata počinjena su teška zlodjela protiv Hrvata i Slovenaca Julijske Krajine, između 1918. i 1922. godine, kako bilježi istarski publicist Ernest Radetić, koji kao prognanik odlazi u Zagreb i u Istru se nikad ne vraća:

“Stvarne štete nanesene našem narodu, prije dolaska fašista na vlast, palež i razaranje hrvatskih i slovenskih ustanova, kuća, poduzeća, gospodarskih zgrada, po zapri-segnutim procjeniteljima (podcrtao M.R.), prijavljene vlastima Kraljevine Italije, iznose ukupno 35 milijuna osam-stopedesetpet tisuća i stodvije lire. Usporedbe radi, samo Narodni dom u Puli, zgrada na četiri kata, procijenjene je vrijednosti od pet milijuna tadašnjih lira”...

Istodobno, dok se događaju strašne ratne epizode, za koje priznaje uzročno-posljedičnu povezanost sa fašističkim zvjerstvima i nimalo nam sklon biskup Santin; pa se po Istri zbivaju nebrojena, strašna zvjerstva fašista i naci-sta.

Evo izvadaka iz hrvatskog ratnog tiska istarskog, “Glas Istre” i “Hrvatskog lista”:

“U noći između 8. i 9. siječnja 1944. godine, nacifašisti su u Šajinima strijeljali pedeset i jednog rodoljuba, i spalili selo i žrtve. Iste noći u Bokordićima strijeljali su dvadeset i dvoje rodoljuba...

Banditi koje su predvodili De Pietro i Gasparini iz Pazina, otišli su u Grdoselo da pljačkaju. Strijeljali su deset seljaka a jednog objesili...

Lipa, upamtite to ime. Lipa, to je strašna priča koja će ući u povijest, ispričovijedao je to jedan domobranac koji je prisustvovao zločinima u Lipi i koji se kasnije predao našim borcima. On je ispričovijedao da su u strašnim mukama u zapaljenoj školi i kući Josipe Simčić našla smrt dvijestotine pedeset i sedam stanovnika...

U Šegotići deset novih žrtva ostalo je ležati u krvi; Ivan 67 godina, Mate 73, Roko 66, Josip 65 i Ante Šegota 56 godina; te Peruško Ante 56, Josip 46, i Grgo 39, i Siljan Ivan 65 godina...

Na Krasu su spaljena sela Račevac, Rašpor, Trstenik, Vodice, Dane i Klenovščak, odvedeno mnogo ljudi, u Danama je starac Roko Poropat sa nožem u ruci branio svoju kuću, odsjekli su mu ruke i noge i bacili ga u oganj...

U selu Račja Vas „banda fašistička“ strijeljala je sedam djevojaka, i malu Milku od jedanaest godina...

Pazinski fašist Mizan ima na svojoj duši oko stotinu poklanih ljudi,.. neki dan je Barbaru Šverko pred vratima kuće ustrijelio iz šmajsera...

Fašistički banditi uhapsili su u općini Oprtalj drugaricu Ines Ipša, kćer Umberta, banditi su je zaklali pred očima stanovništva, kad su ubili žrtvu, banditi su se zabavljali nagrdivanjem tijela bajunetima... Nadaliji Marečić muža su zatvorili fašisti,.. zatim su odveli nju i osmogodišnju kćer u Pazin, gdje su je ubili...

Foškicu su ćapali fašistički krvnici.. hitali su je u šternu i dizali van z konopi. Njeno mlado tilo fašisti su silovali, pokle su je ubili...

Istrani će dostojno osvetiti svoga svećenika! Poslije nezaboravnog druga, svećenika Šime Milanovića, pao je evo još jedan narodni svećenik za bolju budućnost naše napaćene Istre i njenog junačkog naroda. Slava rodoljubu svećeniku Marku Zelku...

Stanka iz Ježenja pitali su fašisti prije vješanja da li što želi, "želim smrt fašizmu!", uzviknuo je... U Brgudcu su fašisti ubili dvije žene i jednog starca... Kotar Kras, ubijene dvije drugarice iz Svetog Mateja, prethodno su ih žive pekli... Obješena su tri mladića u Pazinu... Lisac, ubijena Polonija Valencić od 82 godine i stari Gržinčić od 90... Kod Pule ubili su i rasjekli na komadiće našu drugaricu Lili Nojman... Fašistička banda iz Pule ubila je u Trlji, Prodol, invalida Petra Bulića i umobolnog Ivana Gletića...

U bolnici u Puli oporavlja se se Ruža Petrović iz Režanci,.. odvučena je u polje, silovana, i naposljetku, da ne bi mogla prepoznati svoje mučitelje, četvorica su je držali, a peti joj nožem iskopao oči...

Kako javlja *Glas Istre* vojni sud 11. korpusa osudio je na smrt ratnog zločinca Alfreda Gaspija iz Pule, koji je kao talijanski oficir kriv za zlodjela počinjena nad narodom kotara Hreljin i Kraljevica, a taj izrod je po narodnosti bio Hrvat"...

Surovost je opisanih zbivanja potresa, dakako, i dan danas, više od pola stoljeća kasnije; jer, čovjek nije tek on sam, on samim sobom, čovjek je gotovo svezremeno biće, koje u sebi sažima nekoliko generacija vlastitih predaka; "ja san rojen 1939. lita, ma ja san bija z didon mi Juron na fronti na Soči 1917, i lipo vidin generala Borojevića na bilen konju; kako ča san bija z našin galijoton i proti Turkon valje poli Lepanta prije četiri stotine lit; ki utac sinu i did unuku cilega živlienja povida junačke i čovične štorije, i tako cila historija nan gre u moždane, u živce, u krv..."

Hoću, naime reći, sa ovim možda ne baš primjerenim i nimalo poetičnim "naturalizmom" iz ratnih zapisa talijanskih i hrvatskih ratnih reportera iz Istre 1943.-1945., te sa vlastitim djetinjim fiksacijama povijesti, krvave i konkretne; da je i posve ljudski što se dan današnji te bolne stranice povijesti, kako u Italiji, tako u nas, čitaju sa to-

liko *strasti, pristranosti, subjektivnosti. Stoga, eto, do dana današnjega ni talijanska ni hrvatska ni slovenska historiografija nisu istražile te bijele stranice istarske povijesti XX. stoljeća, zapravo crne i crvene stranice...*

Međutim, ako bismo sažimali XX. stoljeće, ipak se na koncu konca, kao i uvijek u povijesti, znade da nju pišu pobjednici, ali jednaka povijesno-psihološka kolektivna stanja svijesti za istu povijest razaznaju *pitanja zločina i kazne*. Napisat će znameniti talijanski književnik Elio Vittorini još za rata, u povodu strahotnih savezničkih bombardiranja Dresdena, Berlina i drugih njemačkih gradova, da *njemački narod mora biti kažnjen, jer je to ljudski i božji zakon, jer i Biblija poznaje kaznu i osvetu kao zakonske i kao moralne kategorije ljudske historije...*

Sredinom sedamdesetih godina bio sam nijemi svjedok “rasplitanja povijesti”, ove naše konkretne povijesti na granicama, u jednom efemernom događaju, ali tako važnom za nas tamo na zapadnome graničju, na trograničju etničkih oceana europskih - romanskog, slavenskog i germanskoga, važnom osobito za romansko-slavenske odnosno hrvatskoslovensko-talijanske odnose. Za nama, je bio onaj strašni potres u Furlaniji (nakon kojega se ta pokrajina i razvila), za nama je bio Osimo, kada i zbog kojega u Trstu nastaje stranka Lista per Trieste - sa programom rušenja tog sporazuma iz “ekoloških razloga”, da ne dođe do zagadjenja Krasa. Prvo, se zapravo Trst, prestravio balkanskih masa koje bi došle raditi u nesuđenu industrijsku zonu i ugrozile talijanstvo Trsta; i drugo, se Trst tako usprotivio formalnom uređenju granice...

Bio sam i svjedok i sudionik borbe za Istru, - jasno, nimalo važan svjedok i “protagonist” - u četvrtoj godini života 1943., kada je buknuo svenarodni ustanak, niti imalo važniji četiri godine kasnije, 1947., kada je ta borba okončana mirovnim sporazumom između Saveznika (među njima i Jugoslavije) i Italije kao jedne od sila Osovine.

Ipak, u meni su fiksirane slike povijesti u kojoj sam ne baš osobito svjesno, ali zato sa tim većim žarom, i osobno sudjelovao. Sjećam se kako nam, uz prkosnu i lijepu pjesmu “Oj Mosore, Mosore”, pomažu u žetvi bijesni Dalmatinci iz 4. armije, na ljeto 1945., jarosni i tužni, jer su morali napustiti oslobođene (za nas ovdje), odnosno osvojene, okupirane (za Talijane) najvažnije gradove dotadanje Julijske krajine, Trst i Pulu.

Posve je svježa u meni slika dočeka Savezničke komisije kod Baderne, na raskrižju cesta Poreč-Rijeka i Trst-Pula, doček u kojem smo jasno dali do znanja da je Istra naša - i točka! “Mi smo se borili, i zato hoćemo živjeti u

FNRJ”; taj grafit i danas možete pročitati na Mussolinijevom akveduktu, nedaleko Motovuna. Dakako da to nije neki osobit povijesni, nego prije pobjednički argument; ali, prvo, imali smo barem isto pravo na ovo tlo kao i Talijani, ali 1918. to nam je pravo porečeno silom oružja i međunarodnog tajnog sporazuma u Londonu 1915.; kada su Englezi, Francuzi i Rusi obećali Italiji Istru i Dalmaciju, kao nagradu za ulazak u rat.

I zatim, niz, za me osobno, koliko pobjedničkih toli-ko bolnih slika s početka 1947., slika u kojima mi hrvatska djeca istarska već i te kako “stvaramo historiju”, rugajući se “iredentistima” i “neofašističkoj bandi”, sirotinji kakva smo i sami bili, koja u kamionima, autobusima, konjskim zapregama napušta Pulu. Zatim prve slike Pule, rujna 1947., u koju među prvima doseljavamo; divne Pule, iako teško razorene savezničkim bombama, gospodstvenoga grada rimskih hramova, mletačkih palazzetta, razmetljivih austrijskih palača. I danas prepoznajem onu zebnju koju sam osjetio u djetinjem srcu, bila je ona uvjetovana posve pustim gradom, gotovo svi su otišli. Naposljetku, slike s jeseni 1953. kada selimo u Zagreb, i tu bacamo kamenje na zapadnjačke konzulate pjevajući “Zona A, Zona B - bit će naše obadv’je”; a nekoliko mjeseci kasnije, 1954. u Londonu, potpisan je Memorandum o suglasnosti, Zona A pripada Italiji, Zona B nama.

Kada se uz veliku pompu 1975. dogodio i Osimo, smatrao sam da je veliko romansko-slavensko razgraničenje i “pospremanje povijesti” neopozivo dovršeno. Rekoh tada, 1975., istome barba-Ivi Mihoviloviću, za njegovim stolom u “Kavkazu” (ne znam da li je itko igdje osim barba-Ive južno od Beča imao vlastiti kavanski stol?) “no, konačno je gotovo, barba-Ive, sa Talijanima smo se dogovorili”.

“Dragi Vi! Nikada se Italija neće odreći Istre”, rekao je uz ironičan osmijeh. Malo potom, iste 1975. godine, tih istih dana 1975. zatekao sam se u Dolini, pored Trsta i čuo drugu stranu ove iste priče o granici; jedan mi postariji Slovenac rekao da su se najprije napili od veselja kad je umro “caudillo” Franco, a zatim od tuge “ko ste potpisali to v Osimu”, naravno, jer su znali Slovenci tamošnji da sada znanavijek ostaju u Italiji...

Nacionalistička isključivost natjerat će i Republiku Italiju da se ophodi nepovijesno; u ta bitna ophođenja ubrojio bih prije svega aboliciju fašističkih zločinaca po Italiji i svijetu; donesena 1946. godine, sa potpisom ondašnjeg ministra pravosuđa, što začudo prihvaćaju i saveznici, te se sudilo za ratne zločine samo Nijemcima i Japancima (kao i kvinslinzima diljem Europe), *ali Talijanima ne, nika-da i nigdje*, osim nekoliko lokalnih suđenja u Istri; primje-

rice, domaćim fašistima koji su 1929. strijeljali hrvatskog mučenika Vladimira Gortana, i skupini koja je silovala i živu oslijepila seljanku Ružu Petrović...

A da povijesna ironija bude konačna, taj je ministar, koji je "oprostio" fašističke ratne zločine i predratna zlodjela, bio glavom i bradom Palmiro Togliatti, generalni sekretar Talijanske komunističke partije; koja će svoj "internacionalizam" pokazati i tako što će se čak drznuti odbiti Staljinove sugestije da "jugoslavenskim drugovima" budu prepušteni ili Trst, ili Gorica; te će lokalni vođa komunista Vittorio Vidali voditi u Trstu i Julijskoj krajini čvrstu nacionalističku liniju, još u ratu, kao što će postati najžešći staljinist (zajedno sa cijelom KP Italije i svim komunistima svijeta uopće) u doba rezolucije Informbiroa protiv "Titovih imperijalističkih agenata".

Razumljiv je trud Republike Italije poslije 1945. da joj ostanu ovi posjedi stečeni na papiru 1915. i osvajanjem Istre 1918.; kada on ne bi, kroz "argumente" za međunarodnim pregovaračkim stolom, polazio od toga da su ovo "najtalijanskiji krajevi" - "argumenti" dakle ništa drukčiji od iredentističkih ili kasnije rojalističkih i fašističkih! Kao što ću kasnijih godina, poslije Osima i ogromnih naših tršćanskih shoppinga, čuditi po međunarodnim susretima pisaca, koje smo stalno organizirali, svake godine, uz sudjelovanje Hrvata, Slovenaca, Talijana, Austrijanaca, od Grada (Gradeža) i Trsta do Pule i Opatije, kada bi nama skloni talijanski pisci humanističke ili ljevičarske provenijencije, doduše, priznavali manjkavost talijanskih argumenata i 1918., i 1945., *ali ujedno jednako lako i olako dometali kako etničko pitanje i odnos nacionalna manjina-većina nisu važni prilikom razgraničenja. Nego koja mjerila, rekoh jednom takvom prigodom dragom kolegi Riječaninu rodom i izvrsnom piscu, humanistu i ljevičaru Ginu Brazzoduro; rekao bi mi tada "povijesni argumenti, civilizacijski, geografski, ekonomski, strategijski"; ali, uzvratilo bih mu, "dragi Gino, pa to su imperijalistička, kolonijalistička polazišta, što je sa nacionalnim pravom, što sa samoodređenjem"...*

I tako Italija 1947. godine u Parizu posramljeno i poraženo potpisuje "Diktat", "ulaznicu za povratak", kako je to rekao "nemilosrdni" Winston Churchill. Dakako, to najteže pogađa nekih 350.000 Talijana u ovim dijelovima Julijske krajine.

Jednako teško kao što Sporazum u Rapallu 1920. teško pogađa nekih 650.000 Slovenaca i Hrvata ove iste pokrajine; i to je bio "Diktat", "izdaja", "prodaja"...

Zofka Kveder tada piše da su "crvene rapalske ruže"

za supruge jugoslavenskih diplomata krv Slovenaca i Hrvata Julijske krajine.

U ponedjeljak 10. veljače 1947. Maria Pasquinelli (pridošlica iz Lombardije, dakle ne "autohtona" istarska Talijanka, fašistkinja i učiteljica koja je sa *čistim mladenačkim idealizmom, zanosom i elanom* talijanizirala hrvatsku djecu po školama u Zadru i Istri...) pištoljem ubija u Puli engleskog oficira De Wintona, nakon odluke u Parizu da je Istra naša. "Pucala sam u uniformu, a ne u čovjeka", rekla je na suđenju. Ne znam koliko sam, i da li uopće, doprinio povijesnome oprost, napisavši pjesmu Mariji Pasquinelli nakon što je, već starica, puštena iz zatvora ("saro tuo fradel se te vol, ću ti biti brat, ako ćeš"), koju je Franci Blašković uglazbio...

Pedeset godina kasnije, 1997. - gle, opet je bio ponedjeljak, za čudo uz medijsku šutnju (gorko se čudi i Giampaolo Valdevit; "To bi imalo značiti da za Talijane taj događaj ne postoji"), 1947. je obilježena u talijanskom parlamentu, uz žestinu desničarskih zastupnika protiv "Diktata" i fojbi; uz podsjećanje vladajuće većine na "tragičan gubitak teritorija", ali i na novu Europu. Ministar obrane Andreatta naglasio je razborito da Trst i Gorica više nisu na granici između dva nasuprotna sustava, podsjetio na pakt sa Hitlerom iz 1940., te da "ovo nije 1945., i tadašnji neprijatelji više nisu neprijatelji".

Na "zlatni jubilej Pariza" nitko nije ni u koga pucao, ali uz pretežitu šutnju Italije, Trst reagira gromoglasno; esuli na svojoj "komemoraciji" zvižde na Scalfarov telegram sa "novom Europom koja će izbrisati granice među ljudima"; i plješću na revanšistički brzojav što im šalje predsjednik "postfašista" Gianfranco Fini. List Piccolo tada donosi cijeli dossier; Manlio Cecovini (osnivač 1975. one iste rasističke Liste za Trst) piše da je Italija morala potpisati "kazneni ako ne i osvetnički sporazum", ali da je "stvarno odricanje sankcionirano u Osimu 1975.". Giampaolo Valdevit tu pošteno piše: "Italija je 1918. u Julijskoj krajini vidjela nove državljane ali i neprijatelje, Slovence i Hrvate. Fašistička Italija zatim je razorila društveno tkivo njihovih zajednica. Zagrljaj sa Hitlerom obavio je ostalo,.. na kraju je ostala kolosalna praznina,.. u ovu prazninu nasilno je ušla pobjednička država, pobjednički komunizam Titove Jugoslavije". Na koncu, naveo bih vrlo subjektivan sud Istranina Diega De Castra, političara, povjesničara i publicista, da je rečeni sporazum "najbesramniji dokument najbesramnije međunarodne politike"...

Opet se vraćam povijesnoj lekciji koju mi je 1975. dao barba Ive Mihovilović: Samo *demokracija*, suštinska i formalna, zbiljska i doslovna, može poništiti pogubne

nacionalizme i revanšizme na Jadranu, kao i bilo gdje drugdje...

Podsjećam opet, sada u vrijeme Haaga; da je i Jugoslavija bila odustala od zahtjeva za izručenjem 832 (osam stotina trideset dva) talijanska ratna zločinca, u ime dobrosusjedstva, i podsjećam da američki povjesničar *talijanskog podrijetla* Michael Palumbo iznosi u svojoj studiji iz osamdesetih godina (nikad objavljenoj u Italiji, ali *začudo niti u Hrvatskoj ili Sloveniji???!!!*, da je *Italija u Drugom svjetskom ratu počinila ratne zločine diljem Europe i sjeverne Afrike, a broj žrtava jest nekih milijun i tristo tisuća...*

A više od pola stoljeća poslije toga, Aleanza nazionale u Trstu, gdje je najjača stranka, organizira petnaestodnevnu (!) "Festa tricolore", na kojoj Sergio Giacomelli napada gradonačelnika Riccarda Illyja, jer da su za ovoga "Talijani samo nabrojnija nacionalna skupina", te da pokušava "povećati broj Slovenaca"...

Iz takvih je mentalnih stanja nedavno "nikao" Mussolonijev spomenik u šumama Doberdoba, gdje je ovaj bio talijanski narednik u Prvom svjetskom ratu - dakle spomenik "naredniku" a ne "Duceu" - koje licemjerje - te prijedlog da Duce (jer u Trstu su razboriti ljudi podigli i spomenik "Sissy", carici Elisabethi Habsburg, kao i slovenskom pjesniku sa tršćankog Krasa Srečku Kosovelu - kasnije srušen, pa opet postavljen, dakle ne ruše se spomenici samo u nas!) dobije spomenik u Trstu, jer je radio na njegovu talijanstvu, koje, eto, sada, petrificirani tršćanski revanšizam kani braniti...

Isti Trst, i skloni nam i neskloni, jako dobro znade da neće više nikada neke hipotetične brigade "titina" krenuti u osvajanje-oslobođenje nesuđene "Sedme republike" (što je imao biti Trst, čak su tršćanski sportski klubovi nakratko nastupali u jugoslavenskim natjecanjima - !!!), uz borbeni poklič "život damo - Trst ne damo"...

Sjećajući se kako sam, premda dijete, tada "stvarao povijest" posve siguran u njen pravedni i konačni ishod, pišući o tom povijesnome događaju za Slovence i Hrvate bivše Julijske krajine i danas sam siguran da je Pariz 1947. bio objektivno pravičniji nego Rapallo 1920.; kada već nama, ovdašnjim Slavenima i Romanima, nije bila "suđena" zajednička država, Austrija, u kojoj smo do jučer zajedno živjeli, gledajući srušiti ju svim sredstvima, što nam je i uspjelo. I sada isti ti Romani i Slaveni i Germani čekaju kada će "nestati" europske granice, i "pasti u zaborav" rečeni diktati iz 1920. i 1947. godine.

A mi ovdje Istrani, "autohotni" jednako kao i "alogeni" (tako je fašizam bilježio nas "alohtone"), u Istri i u dijaspori - iz prvog i drugog exodusa, Romani i Slave-

ni, Talijani i Slovenci i Hrvati (ako "zaboravimo" desetke tisuća "alogenih" Austrijanaca, Mađara, Čeha,.. koji su poslije 1918. također morali napustiti ove krajeve) kao da se opet suočavamo sa problemima otprije stotinu godina, kada je plamsala žestoka borba za životni prostor između iredente i narodnjaka, uz bezuspješne geramanizatorske napore - od kojih jedva da je ostalo traga. Ujedno, repetiraju se zapanjujuće "povijesne" analogije, pa tako obalni Hrvati i Slovenci (da o Talijanima u nas i ne govorimo!) opet nailaze na ignoranciju, indolenciju i podozrivost vlastitih nacionalnih korpusa, kao i na obnovljene povijesne pa i etničke negacije u Italiji.

Te naše matične nacije možda će jednom shvatiti da smo mi, njihovi izboji na more, ona kolektivna svijest sa kojom će naši entiteti i etniteti lakše doći na taj tako nam žučeni Zapad. Italija pak, da su sentiment i nostalgije, dođuše, neizbježni, i dragi nam i bolni dio duše, da imamo pravo na sjećanja, ali i da nas sentimentalizmi tako lako i olako mogu odvesti u revanšizme. Te da su Talijani ovdje, kao i brojni slovenski "zamejci" u Italiji, te malobrojni ali i sve kompaktniji tamošnji Hrvati, one strukture pomoću kojih se može ostvariti Cavourov program prijateljstva na Jadranu.

Italija je učinila veliki korak naprijed u smislu zbližavanja na granicama, donijevši početkom 2001. zakon o zaštiti slovenske manjine, nakon punih trideset godina i preko pedeset pokušaja da se Slovenci "legaliziraju", a Slovenci čekaju vlastitu legalizaciju u Italiji još od 1918.; što pozdravlja i tadašnji predsjednik regije Friuli Venezia Giulia (zatim doministar) Roberto Antonione (iako je njegova stranka Forza Italia bila protiv rečenog zakona!): "Apeliram na sve političke snage da ovaj zakon postane instrument približavanja Istoka Zapadu. Došlo je vrijeme da počnemo gledati unaprijed. Dosta sa okretanjem glave stalno unatrag! Povijest ide svojim kursem".

Danas, svima nam je jasno da je Italija 1947. mnogo izgubila; ne znam ima li mjesta u talijanskoj kolektivnoj svijesti uopće, da su 1920. Slovenci i Hrvati isto mnogo izgubili. Dok zajednički ne shvatimo i prihvatimo da smo svi jako mnogo izgubili i 1920., i 1947., uvijek će postojati jadranska "jabuka razdora". Povijesni je posao ovdje učinjen jednom za svagda, granice su utvrđene, i jedina je naša zajednička perspektiva učiniti sve te granice neprijateljima, suvišnima, imaginarnima...

KULTURA OPSTANKA

Ključne riječi: Istra, Hrvati, jame, kultura

A kad „padnu granice“, jedno jedino pitanje muči istarske Hrvate: hoćemo li opet biti asimilirani?! Odgovaram: hoćemo, dakako! Jer nepisani koliko i neumoljivi zakoni globalizacije, dominacije, negacije, mondijalizacije uspostavljaju poredak Velikih Brojki- sve što je „malo“ postaje čestica „Velikog“, i u njemu nestaje. Kako se, onda oprijeti? Kako opstati u zapadnom limesu, kako se othrvati neodoljivom šarmu talijanske kulture, kao „konkretne metafore“ globalizma? Držim, jedino i ponajprije kulturom, ili preciznije: materijaliziranom i organiziranom kulturom, kakva, srećom, u Istri već postoji.

CULTURA DELL'ESISTENZA

Parole chiave: Istria, croati, foibe, cultura

E quando “cadranno i confini”, un'unica questione preoccuperà i croati dell'Istria: saremmo nuovamente assimilati?! Rispondo: sì, senz'altro! Perché la non scritta ed implacabile legge della globalizzazione, della dominazione, della negazione, della mondializzazione impongono l'ordine dei Grandi numeri – tutto ciò che è “piccolo” diviene una particella del “grande”, ed in esso scompare. Come opporsi? Come assicurare l'esistenza nel limes occidentale, come sfuggire all'attrazione irresistibile della cultura italiana, come di una “metafora concreta” del globalismo? Ritengo, unicamente ed in primo luogo tramite la cultura, o più precisamente tramite la cultura materializzata ed organizzata, quale, per fortuna, in Istria già esiste.